

Luonnonvarakeskus

26.1.2017

Dnro 22/00 04 05/2017

Lapin elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus
Kalatalouspalvelut/Pentti Pasanen
PL 8060
96101 ROVANIEMI

Lapin ELY-keskus on pyytänyt Luonnonvarakeskukselta lausuntoa Tenojoen kalastussääntöä koskevan sopimuksen ja kalastussäännön eräiden määräysten aiheuttamien menetysten korvaamisesta annetun lain (laki 501/91) korvaustoimituksesta (Vetsikon kalakorvaustoimitus). Lapin ELY-keskus on erityisesti pyytänyt tarkastelemaan Tenon lohenkalastuksen säätelyn tavoitteita sekä kalastuksen, ympäristön ja muiden tekijöiden vaikutusta Tenojoen lohikantojen tilaan ja saaliisiin, sekä toteutetun säätelyn merkitystä lohikantojen suojelulle ja toisaalta omaisuuden suojalle. Lisäksi ELY-keskus pyytää arvioimaan Vetsikon lohikokunnan tilojen lunastustoimituksen 3. kokouspöytäkirjassa esitetyjä korvausperiaatteita, erityisesti ns. "suolakalamallin" soveltumista oletettujen saalismenetysten laskemiseen.

Pyydettynä lausuntonaan Luonnonvarakeskus esittää seuraavan.

1) Säätelyn tavoitteet ja kalastusoikeuden omaisuuden suoja

Lunastustoimituksen 3. kokouksen pöytäkirjan (14.6.2016) maininta ”Rajoitusten tarve on kylläkin aiheutunut lohikannan suojelusta (yleinen tarve).

Ennen vuotta 1960 kalastussopimukset ja -säännöt käsittelivät pääasiassa rajajokialueen lohenkalastuksen yhdenmukaisia käytäntöjä kahdessa eri valtiossa: kalastustapoja ja -aikoja, kalojen alamittoja, pyydystekniikkaa, ja aivan erityisesti kalastuksen valvontaa sekä luvanmyyntiä ja lupahintoja erilaisille kalastajille. Teknisesti samanlaisilla kalastuskäytännöillä ei juuri voitu vaikuttaa valtioiden väliseen saaliinjakoon; Norjan puolella Tenojoen alajuoksulla on aina ollut parempi pyyntiteho. Myös Suomen puolella lohisaalista on saatu alajuoksulla huomattavasti enemmän kuin yläjuoksun (Inarijoki) tai sivujokien (mm. Utsjoki) kalastusalueilla. Vuoden 1960 kalastussopimuksessa mainittiin kuitenkin ensimmäisen kerran toimenpiteet kalakannan edistämiseksi, kohteiksi mainittiin kummankin valtion sivuvesistöt.

Vuonna 1972 Suomen hallituksen esityksessä uudesta kalastussopimuksesta on kirjattu seuraavasti: *”sopimusten tarkoituksena on toisaalta turvata kalastuksessa paikallisen väestön edut ja toisaalta ohjata yhä lisääntyvä urheilukalastus sellaisille alueille ja sellaisiin paikkoihin, joissa sen aiheuttama haitta on mahdollisimman vähäinen ja missä sitä voidaan tarpeen mukaan valvoa”*. Valtiosäännöllä tavoiteltiin paikkakuntalaisten etuutta lohisaaliin jaossa ja vesistöalueen pääkäyttäjänä, ja

ulkopaikkakuntalaiset vapakalastajat koettiin valvontaa vaativana uhkana Suomen puolella. Tenon säännön tarkoitus ja sisältö rajattiin lohien tuotantoaluetta ja sen kalastusta koskevaksi, eikä siinä ollut seuraavien sopimusten sisältämiä mainintoja yleistavoitteista, periaatteista tai lohien tulevaisuuden turvasta.

Finnmarkin rannikon lohienpyyntiä rajoitettiin 1960–70-luvun taitteessa, mikä näkyy Tenojoen Norjan puoleisen lohisaaliin hienoisena elpymisenä ja erittäin hyvinä lohivuosina 1975–76 (liite 1). Norjan rannikon kiilanuotta- ja koukkuverkkokalastuksen vähentyessä alkoi kuitenkin jo 1970-luvun lopussa erittäin voimakas avomerikalastus. Kansainvälisillä merialueilla, lohien syönnösalueilla, kalastettiin lohta ajoverkoilla ja -siimalla. Ajoverkoilla saatu lohisaalisuus merialueilla oli Norjan tilastojen mukaan 1980-luvun alkuvuosina n. 60 %. Tenojoen vesistön alkuperää olevien lohien osuutta silloisessa meripyynnissä on vaikea arvioida, mutta kiistatta niihin on tuolloin kohdistunut erittäin suuri kalastuskuolevuus. Ajoverkkokalastuksen saaliita, kalastuksen rajoituksia ja mahdollista vaikutusta Tenojoen lohisaaliiseen on raportoitu aiemmin (Länsman 2014).

Vuoden 1979 Tenojoen kalastussäännön neuvottelujen yhteydessä valistuttiin vaelluskaloihin kohdistuvasta suuremmasta kansainvälisestä vastuusta ja YK:n merioikeuskonferenssin esittämä ”kutuvaltioperiaate” (*=ne maat, joista vaeltavat kalakannat ovat peräisin, jakavat ensisijaisesti hyödyn ja vastuun*) kirjattiin myös Suomen ja Norjan keskinäiseen sopimukseen (10 artikla). Kalastussopimuksen ensimmäiseksi neuvottelutavoitteeksi mainittiin ”säilyttää ja lisätä lohikantaa huolehtimalla lohien pääsyn turvaamisesta mereltä jokeen aina kutupaikoille asti”. Toisena tavoitteena oli turvata paikkakunnan väestön lohienkalastukseen perustuva elinkeino (lohenmyynti). Kolmantena tavoitteena oli kohtuullisen osan lohienkalastuksesta varaamista urheilukalastajille. Kohtuullista osaa ei koskaan määritetty.

Vuoden 1989 Tenojoen kalastussopimuksessa yhteistä lohiresurssia tarkastellaan aiempaa monipuolisemmin. Sopimuksen 1. artiklassa mainitaan, että ”*tarkoituksena on suojella ja ylläpitää Tenojoen vesistössä anadromisten lohikantojen ja sisävesikalajien luonnonkantoja siten, että luonnon monimuotoisuus ja tuotanto säilytetään*”. Säädöstekstissä on huomioitu, että yleinen ”Tenojoen lohi” on useita erillisiä, suojeltavia lohikantoja, joten suojelutarve kattoi myös sivujokialueiden lohikannat. Toinen merkittävä lisäys oli kalojen alkuperään liittyvä tarkennus, ”*luonnonkanta*”, mikä konkretisoituu kalastussopimuksen 11 artiklassa, jossa valtiot veloitettiin toimenpiteisiin sekä kalatautien ja -loisten että uusien kalalajien leviämisen ehkäisemiseksi. Kalanistutukset ja -viljely Tenojoen vesistöalueella kiellettiin ja Tenovuonossa lohien verkkoallaskasvatukselle määrättiin minimietäisyys jokisuusta. Edellä mainitut kalastussopimuksessa olevat suositukset ja kiellot täsmensivät, että Tenojoen vesistöalueen lohikantoja tullaan hoitamaan ja säilyttämään vain kalastuksen säätelykeinoin. Uutta uhkatekijää, verkkoallaskasvatuksesta karanneiden lohien mahdollista geneettistä vaikutusta Tenon alkuperäisiin luonnonlohiin ei ennakoitu. Lohikantojen nykyisessä säätelyssä tähdätään ns. kutukanta-malliin eli tavoitteina on pitää alkuperäiset lohikannat mahdollisimman vahvoina siitäkin syystä, että kalastussäädöksillä ei suoranaisesti ehkäistä kasvatuksesta karanneiden lohien epäedullista geneettistä vaikutusta.

Vuonna 1984 perustettiin NASCO (Pohjois-Atlantin lohensuojelujärjestö). Jäsenmaina Suomi ja Norja ovat sitoutuneet soveltamaan varovaisuusperiaatetta lohikantojen hoidossa ja hyödyntämisessä suojellakseen alkuperäisiä lohikantojaan. Vuonna 1984 NASCO kielsi kaiken lohienkalastuksen kansainvälisillä vesialueilla Atlantilla, lukuun ottamatta Färsaarten vesialueelle annettua lohikiintiötä. Vastaavasti Norja kielsi myöhemmin omalla päätöksellään rannikkovesiensä ajoverkkokalastuksen. Molemmat säätelyt vähensivät Tenon lohikantoihin kohdistuvaa kalastuskuolevuutta

syönnösvaelluksella, minkä voidaan katsoa kuuluvan kansainväliseen kalastuspolitiikkaan ja lohikantojen yleiseen hoitovastuuseen. Monien säätelyjen yhteisvaikutuksesta 1990-luvun alussa Tenojoesta saatiin hyviä lohisaaliita. NASCON periaatteiden mukaisesti, jokikohtaisiin kutukantatavoitteisiin tulee perustumaan myös Tenojoen uusi kalastussäätely. Lisäksi Norja on epävirallisesti ilmoittanut, että Tenojoen heikentyneitä lohikantoja tulnaisiin jatkossa turvaamaan myös rannikkoalueen lohenkalastusta edelleen rajoittamalla.

Nuorten mereen vaeltavien lohien eloonjäanti merivaelluksen alkuvaiheessa on heikentynyt koko Atlantin alueella 1970–80 luvuilta lähtien (ks. Kansainvälisen merentutkimusneuvoston vuosittaiset raportit, esim. ICES 2016). Yksittäistä syytä tähän kehitykseen ei tunneta, mutta erilaiset muutokset meriympäristössä (lämpötila, suolaisuus, virtaukset, ravinto, pedot...) lienevät muutoksen taustalla.

Lohen vuotuisen saalismäärään vaikuttaa kalastuksen säätelyn ja ympäristöolosuhteiden lisäksi Tenon lohien erityispiirteet: lukuisia puhtaasti luonnonvaraisia, geneettisesti eriytyneitä osakantoja, joilla on laaja kirjo elinkierto- ja poikasvuodet, merivuodet, aiemmat kutukerrat). Näitä tekijöitä on otettu huomioon, kun lohikantojen tilaa pyritään turvaamaan ja parantamaan kalastusta säätelemällä. Lisäksi lohisaaliisiin vaikuttaa lohenkalastuksen muutokset koko vaellusalueella, avomerellä, rannikolla ja jokivarsilla.

Luonnonvarakeskus arvioi, että Suomi ja Norja ovat sekä Tenojoen kalastussopimuksen tavoitteiden että kalastussäännön määräysten mukaisesti toteuttaneet Tenojoen lohikantojen hoitoa ja suojelua sekä rajoittaneet lohenkalastusta myös kansainvälisten sopimusten mukaisesti. Yhteisillä säädöksillä on pyritty edesauttamaan lohien nousua Tenojoen alajuoksulta, Norjan vesialueilta, yhteisen rajajokialueen yläosiin ja sivujokiin. Luonnonvarakeskus toteaa, että Vetsikon lunastustoimituksen 3. kokouksen pöytäkirjassa (14.6.2016) mainittu rajoitusten tarve on nimenomaan aiheutunut Tenojoen lohikannan (lohikantojen) suojelusta. Suojelu on kirjattu vuoden 1979 kalastussääntöjen ensimmäiseksi neuvottelutavoitteeksi ja sen perusteena on YK:n merioikeuskonferenssin ”kutuvaltioperiaate”. Ilman säädöksiä turvattua lohiresurssia ei olisi toteutunut kalastussopimuksen muut tavoitteet: paikkakunnan väestön merkittävän luontaiselinkeinoon (eristyneen ammattikalastus ja merkittävä kotitarvekalastus) säilyminen ja lohenkalastukseen jo ennen korvauslakia (1970-luvulla) kytkeytyneen kalastusmatkailuyrittäjyyden kehittyminen. Suomessa kalastussäätelyn kansallinen osatavoite on ollut varmistaa kalastusoikeuteen liittyvä omaisuuden suoja siten, että lohta on riittävästi kalastettavissa tulevaisuudessakin.

Suomessa kiinteistösidonnainen tai erityisperusteinen kalastusoikeus ei sisällä sellaista vakioitua omaisuusarvoa, jonka voi muuntaa vuosittaiseksi saalismääräksi. Tenojoen kalastusoikeus on mahdollisuus, oikeus kalastaa ajantasaisten säädösten mukaisesti, mutta se ei sinänsä takaa tiettyä saalismäärää. Kalastussäännöillä on pyritty turvaamaan tämän omaisuuden kohtuullinen ja tuloksellinen käyttöoikeus myös tulevaisuudessa.

2) ”Suolakalamalli”

Luonnonvarakeskus ei pysty lyhyellä lausuntoajalla yksityiskohtaisesti perehtymään Vetsikon isojakotaloille 1930-luvulla määrättyihin suolakalamääriin. Luonnonvarakeskus arvioi, samoin kuin suolakalamallin esittäjä (A. Guttorm), että malli on käyttökelvoton korvattavan lohisaaliin määrittämisessä. Malli perustuu useisiin epämääräisiin oletuksiin ja löyhästi arvioituihin muuttujiin ja yleistyksiin, esimerkkinä tunturijärvien saaliin osuuden arviointi seuraavasti: Vetsikon

osakaskunnan tunturijärvien (500 ha) kalastuskapasiteetti 2-3 kg /ha → kalastuskapasiteetti 1000 kg → suolakalana 500 kg → kalastetaan 50 % = 250 kg, joka on 14 % isojakotiloille määrätystä suolakalamäärästä (1800 kg).

Suolakalamalli, joka sisältää kaikki kalalajit, pyyntitavat ja tunturijärvien vesialueet on jo lähtökohdiltaan niin epämääräisesti kytketty Tenojokivarren isojakotilojen vuosittaiseen lohisaaliiseen, ettei malli selvennä taloille jyvittettäviä patopyyntikohtaisia tai edelleen patokohtaisia suolalohimääriä siten, että niiden avulla voitaisiin arvioida saaliskorvauksia. Myös laskentamallin peruslähtökohta on hämmentävä, koska suolakalamallin perusteella esitetään korvattavaksi isojaossa määritetyn tilakohtaisen ”saaliin” ja toteutuneen vuosisaaliin erotus. Oletetaanko niin, että mikäli Tenojoen lohenkalastusta ei olisi säädelty, kukin isojakotila olisi saanut vuosittain isojaossa määritellyn saaliin?

Luonnonvarakeskus nostaa lisäksi esille joitakin suolakalamallissa esitettyjä asiakohtia:

- A) Vetsikon lohkokunnan alueen patopyyntisaalis jaetaan kiinteistömääritettyjen patopaikkojen lukumäärän (48) suhteen. Taloille on määrätty useita patopaikkoja koska kalastuskauden eri aikoina lohien nousuväylät vaihtelevat, jolloin patopaikoista käytetään kulloinkin vain optimaalisimpia. Vuodesta 1873 lähtien Tenojoen kalastussääntö on rajoittanut talokohtaisen pyynnin vain kahteen (2) samanaikaiseen patoon. Isojakotaloilla (9) on näin ollen voinut olla samanaikaisessa pyynnissä yhteensä 18 patoa. Luonnonvarakeskuksen tilastoinnissa Vetsikon alueella, 1960–70 -luvuilla on ollut pyynnissä 15–20 patoa. Vuosien varrella patopyynti on vähentynyt niin, että nykyään on kalastettu 6–8 padolla.
- B) Miten isojakomallia sovelletaan niille maanhankintalain perusteella (1940-luvun lopulla) syntyneille Petsamon siirtolaisten tai rintamamiesten kiinteistöille, joille ei ole isojakotoimituksessa jyvitettyä suolakalamäärää?
- C) Mikä on jakoperuste ja mahdollinen saaliskorvausmäärä 1970–1980 -luvuilla perustetuille porotiloille, joille on annettu vain omaa vesialuetta ilman erikseen mainittua, pyyntioikeutta selventävää kalastustapaa?

Jos isojakotalojen suolakalamallin päättöarvioinnissa patopyynnin vuotuisiksi saalistiedoiksi hyväksytään tutkimuslaitoksen viralliset lohisaalistilastot, mihin mallin moninkertaisia arviointeja, muunto- ja laskentatapoja suolakalamäärästä tarvitaan? Luonnonvarakeskuksen (ent. RKTL) lakisääteiset saalis- ja kalastustilastot perustuvat tutkimuslaitokselle luottamuksellisesti annettuihin saalistietoihin. Tutkimuslaitos arvioi, että annetut tiedot ovat vuosittain vertailukelpoisia ajanjaksolla 1980–2015 ja suhteellisen kattavia myös 1970-luvun puolivälistä lähtien. Varhaisimpien vuosien saalistietoihin on suhtauduttava varauksellisemmin, huomioiden tiedusteluihin vastanneiden kattavuus; paikkakuntalaisten pato- ja verkkokalastukseen tuli ostaa kalastussäännön mukainen kalastuslupa vasta vuonna 1979.

Allekirjoitus

Lausunnon vastuuvalmistelija/lisätietoja: tutkija Maija Länsman, Luonnonvarakeskus, Talous ja yhteiskunta -yksikkö

Lähteet

ICES. 2016. Report of the Working Group on North Atlantic Salmon (WGNAS) ICES CM 2016, ACOM:09.

Länsman, M. 2014. Lohenkalastus Vetsikon lohkokunnassa Tenojoen korvauslain näkökulmasta. *RKTL. Työraportteja 42/2014. 41 s.*

Liitteet

1. Norjan koukkuverkoilla ja kiilanuotilla saadut lohisaaliit Finnmarkin rannikkoalueilta ja Tenojoesta Norjan puolelta.
2. Tenojoen kalastus- ja saalistilastointiin liittyvää oheistietoa lohenkalastuksen muutoksista.
3. Nuorgamin osakaskunnan talon X jakautuminen erikokoisiin osakastiloihin vuoden 2011 kiinteistörekisterin mukaan.

Liite 1. Norjan koukkuverkoilla ja kiilanoilla saadut lohisaaliit Finnmarkin rannikkoalueilta ja Tenojoesta Norjan puolelta (Niemelä, Hassinen ja Kalske 2014).

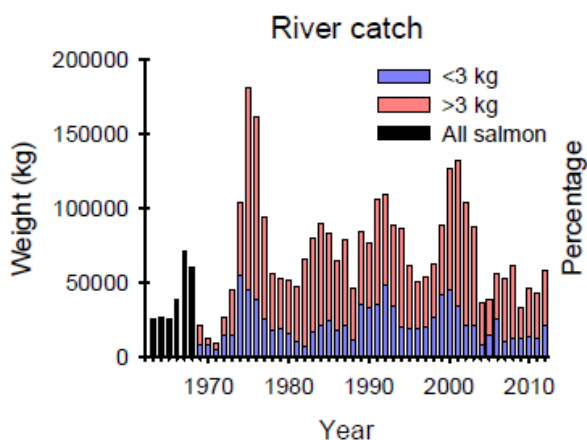
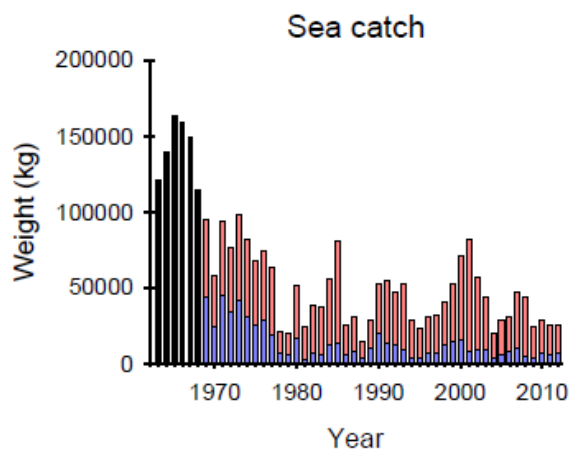
1960-luvulla:

Lohen rannikkopyynti (kiilanoita- ja koukkuverkko) voimakasta, ja rannikolta saatiin hyviä saaliita
→ Tenojoen huomattavan pienet lohisaaliit

1970-luvulla:

Rannikkopyynnissä huomattavia rajoituksia
→Tenojoen hyvät lohisaaliit.

Vuosien 1975–76 erittäin hyviin lohisaaliisiin Tenojoessa (ja myös muissa Pohjois-Atlantin alueen lohijoissa) oli vaikuttamassa sekä lohien kalastuskuolevuuden vähentyminen (rajoitukset rannikkoalueilla) että erittäin edulliset kasvuolosuhteet lohien syönnösalueilla meressä. Edellisestä voidaan päätellä, että lohisaaliiden suuruuteen vaikuttavat niin luonnolliset biotittiset tekijät kuin eri kalastusalueiden eri kalastustapoja koskevat säädökset. Hyvien saalisvuosien perusedellytyksenä on riittävän hyvät lohikannat tuotantoalueilla kutuissa.

Liite 2. Tenojoen kalastus- ja saalistilastointiin liittyvää oheistietoa lohenkalastuksen muutoksista

Luonnonvarakeskus esittää seuraavassa eräitä korvauslakikysymyksessä huomioitavia asiakohtia, jotka liittyvät mm. lohen eri pyyntitapojen käyttöön, pyyntitehon muutoksiin, osakaskuntien mahdollisuuden säädellä kalastusoikeuden käyttöä eri pyyntitavoille (pyydysyksiköinti) ja korvauslain soveltamismahdollisuuteen koko Tenojoen Suomen puoleiselle vesistöalueelle.

Pyyntitapojen vaihtuminen ja pyyntitehon muuttuminen

Tenon säädöksissä kiinteistösidonnaisten kalastusoikeuden sisältämien pyyntitapojen käyttöaikoja ja käytön muotoja (eri pyyntitapoja) on 140 vuoden aikana rajoitettu ja selkeytetty, koska mm. kalastuksessa käytettävistä välineistä (venemoottorit, pato- ja verkkomateriaalit) on tullut aiempaa tehokkaampia ja kalastustehoa parantavia. Useita pyyntiaikoja rajoittavia säädöksiä on voimaansaatettu jo ennen 1970-lukua.

Lohen patokalastus on asteittain ja yleisesti vähentynyt koko vesistöalueella, koska kalastukseen kiinnostunutta jatkajaa ei ole löytynyt (mm. Johnsen 2010). Vaikka Vetsikko on perinteisesti ollut vahvaa patokalastusalueutta, sielläkin ko. kalastustapa on vähentynyt nykyiseen noin 6-8 padon käyttöön. Vanhojen saalistiedustelujen mukaan 1960-luvulla Vetsikon alueella pyydettiin noin 15 lohypadolla, 1970-luvun hyvinä lohivuosina (1974–76) patokalastus aktivoitui tilapäisesti noin 22 padon käyttöön. Vaikka erittäin hyviä lohivuosia oli mm. 2000-luvun alussa, pyynnissä olevien patojen määrä (9–10) ei oleellisesti lisääntynyt, koska monet kalastusoikeudelliset henkilöt olivat jo aiemmin luopuneet kokonaan patopyynnistä tai kalastivat vain yhdellä padolla. Hyvinä saalisvuosina padon yksikkösaaliit olivat edellisten huippuvuosien tasolla.

Työläästä ja jatkuvaa seuranta vaativasta patopyynnistä on voitu siirtyä muihin verkkopyyntimuotoihin, esim. kulkutukseen, jolla pyyntitavalla on saatu pyyntiponnistukseen nähden hyviä saaliita. Vetsikon alueella kulkutuksen suosio voidaan havaita mm. vuosien 2001–2002 ko. kalastajan keskimääräisessä kulkutussaaliissa, joka oli noin kaksinkertainen edeltäviin vuosiin verrattuna. Kulkutuspyynnin saaliit vaihtelevat vuosittain huomattavasti, koska pyyntiä rajoittaa ennen kaikkea kalastuskauden alun luonnonolot, tulvat ja veden korkeusvaihtelut. Kulkutuskalastus on ollut aktiivisinta vasta ko. kalastuksen viimeisellä sallitulla viikolla. Koska kulkutuksella saatu saalislohi on yleensä kookas ja kalastustapa on tehokas, kalastustapa on säilyttänyt kiinnostavuutensa myös nuorempien kalastajien keskuudessa.

Kulkutuskalastus yleistyi 1980–90 -luvuilla etenkin Nuorgamissa, valtion vesialueella, jossa kulkutukseen osallistui useita sellaisia kalastajia, joilla ei ollut ko. alueelle vaadittavaa kalastusoikeutta (porotilaoikeus). Nuorgamin Alaköngään alueella kulkutti niin vetsikkolaisia kuin Utsjoen kirkonkylän ja Utsjokivarrenkin asukkaita. Samantyylistä alavirtaan siirtymistä havaittiin myös Outakosken lohkokunnan alueella: Yläköngään alueella kulkuttivat myös ylempänä vesistöalueella asuvat. Luonnonvarakeskuksen arvion mukaan Tenojoen eri lohkokuntien alueilla kulkutuskalastukseen ovat osallistuneet myös sellaiset kalastajat, joiden kiinteistöjen osakkuusluku /pyydysyksikköluku ei oikeuttaisi kulkutuskalastukseen. Jossain määrin kiinteistöjen kalastusoikeutta (kulkutukseen ja patokalastukseen) myös luovutetaan, jotta kalastukseen saadaan kelpoinen kumppani.

Kalastus seisovilla lohiverkoilla tehostui etenkin 1980-luvulla Tenojoen rajajokialueella, Nuorgamin lohkokunnassa ja Utsjoen sivujokialueilla. Yleistymisen syitä oli monia, myös kalastussäännön sisältämät epämääräiset ilmaiset verkkokalastusoikeuden käytöstä ja laajuudesta antoivat tulkintamahdollisuuden. Vuoteen 1972 asti lohiverkkojen määrä oli rajoittamaton. Vuosien 1972 ja 1979 kalastussäännössä rajoite oli näennäinen (enintään 2 verkkoa/ ”kukin”) eli se ei sitonut pyydysmäärää Talokohtaiseksi, vaan pienellekin, ns. talon osakastilalle annettiin mahdollisuus verkkokalastukseen. (Talo = esim. vanha isojakotalo, tila=Talosta ositettu lohkotila). Kun ko. vuosien säädöksissä ei lohien verkkokalastusta sidottu patokalastuksen tavoin määrätuille pyydyspaikoille, se yleistyi ja vanhan Talon kalastusoikeudet saattoivat moninkertaistua (ks. kalastusoikeuden ”poikiminen” ja pyydysyksiköinti).

Vuoden 1982 osittain uusitussa kalastussäännössä yritettiin lohien verkkokalastuspainetta pienentää sanamuodoin ”*patoa tai seisovaa verkkoa saa käyttää vain sellaisessa vanhoihin nautintoihin perustuvassa pato- tai verkkopaikassa, joka on olemassa ao. kunnan kylien välisen vuonna 1978 päättyneen vesipiirirajankäynnin päättyessä.*” Vuonna 1989 lohiverkkojen paikkasidonnaisuus kuitenkin poistui kalastussäännöstä, koska ko. pyyntipaikkoja ei liene vielä kukaan vahvistettu, minkä seurauksena nykyisinkin lohiverkon käyttömahdollisuutta yksityisvesialueilla säädellään lähinnä osakaskuntien pyydysyksikköjärjestelmillä. Säättely on olemassa, mutta kalastusoikeuden (tarvittavan pyydysyksikkömäärän) käyttöä ei valvota. Lisäksi jokaisella Tenojokivarren osakaskunnalla on toisistaan poikkeavat pyydysyksikköjärjestelmät.

Kalastusoikeuksien poikimisilmiö ja pyydysyksiköinti eri kalastusalueilla

Tenojoen vesistöalueen useat vanhat kantatilat (Talot) ovat jakautuneet pienemmiksi osakastiloiksi ja siinä yhteydessä niiden kalastusoikeudet ovat osittain tai kokonaan siirtyneet jakotiloille. Tiloja jaettaessa kalastusoikeuksien määrä pitäisi seurata osuusluvun mukaisena uudelle muodostettavalle tilalle, jos kauppakirjassa, saannossa toisin ei mainita. Tenojoen vesistöalueella kiinteistöjen muodostaminen on tapahtunut yleisten käytänteiden mukaan, mutta kiinteistöön kuuluva kalastusoikeus on tulkittu aiemmin mainitulla tavalla siten, että mm. verkkokalastusmahdollisuus (2 pyydystä/tila) on jokaisen uudenkin kiinteistön (tai henkilön) kalastusoikeutta. Tilojen ja kalastusoikeuksien pirstottuminen ja kalastusoikeuksien ”monistuminen” on ilmaistu huolena monessa asiakirjassa, myös Tenojokivarren kalastajien allekirjoittamana.

Osakaskunnat ovat voineet säädellä pyydysyksiköinnillään sekä Tenojoen pääuoman että sivujokien lohienkalastusta. Pyydysyksiköinti ei ole noudattanut ”Talokohtaisen” kalastusoikeuden käyttöä oikeuksien jakautuessa eri osakastiloille, ”poikimistilanteessa”. Liitteessä 3 havainnollistetaan Nuorgamin osakaskunnan yhden vanhan kantatilan/Talon jakautuminen 100 osakastilaan, joista 78 tilalla oli kalastusoikeutta. Useimmat kalastusoikeudelliset tilat kuuluivat paikkakuntalaisille tai jakamattomiin perikuntiin. Osakaskunnan pyydysyksiköinnin mukaisesti 18 kiinteistöllä on oikeus pitää yhtä lohiverkkoa ja 24 kiinteistöllä on oikeus kahteen lohiverkkoon eli vanhan Talon verkkopyyntioikeus on ”poikunut” yhteensä potentiaaliseen 66 lohiverkkoon. Lisäksi kauppa-saannolla on kalastusoikeuksia siirtynyt noin 13 ulkopaikkakuntalaisten omistamille tiloille, joista 2 kiinteistöä omisti riittävästi osakkuutta, jotta lohien verkkopyyntiä olisi voinut rajajokialueella harjoittaa 3 lohiverkolla, jos Tenon kalastussääntö (kotikuntasäädös) ei olisi sitä rajoittanut. Poikimisilmiön huomioiminen verkkosaaliiden seurannassa kalakorvaustoimituksen edellyttämällä luotettavuudella on mahdoton tavoite. Yhden verkon yksikkösaalis voi pitkän aikavälin seurannassa olla hyvin harhaanjohtava indeksi.

Jos pyydysyksiköinnillä ei eroteta (tai seurata) pääuoman ja sivujokialueen kalastusta, eli eri vesistöalueiden kalastuspainetta, voidaan olettaa, että ko. Talon/tilan oikeutta käytetään molemmilla alueilla osakkuusluvun/pyydysyksikön enimmäismäärän mukaan. Esimerkinomainen tilanne on mm. Utsjoen kirkonkylän osakaskunnassa, jossa Tenojokivarren tilalliset kalastavat enimmäkseen Tenojoen pääuomassa, mutta kokonaisuusosakkuutensa mukaan voivat lunastaa kalastuslupia myös sivujokialueen kalastukseen (vapakalastusoikeuden luovutuskäytäntö). Vastaavasti sivujokivarren kalastajat voivat kulkuttaa pääuomassa ja edelleen lunastaa koko kalastusosakkuutensa mukaisesti kalastuslupia sivujokialueelle.

Kalastusoikeuden omistamisen (osakkuuden) ja sen todellisen käytön seuranta on vähintäänkin haasteellista, kun kalastusoikeuteen liittyy monen eri pyyntitavan kalastusta (saalista) ja se kohdistuu lisäksi eri vesialueille, pääuomaan ja sivujokiin. Voiko sivujokitalallinen esittää saaliskorvausta kulkutukseen, vaikka olisi aloittanut ko. pyyntimuodon vasta 2000-luvulla ja kalastaa lisäksi pyydysyksikkönsä oikeuttamalla tavalla myös sivujoessa? Vastaavasti, voiko tilallinen esittää korvausta Tenojoen patopyynnistä, jos on samanaikaisesti, osakkuutensa enimmäismäärän mukaisesti, tuotteistanut kalastusmatkailua ja luovuttanut sivujokialueelle kalastusoikeutensa puitteissa vapakalastuslupia? Voiko osakastilallinen esittää ylipäänsä korvausta sellaisesta pyynnistä, jota ei ole henkilökohtaisesti koskaan harjoittanut?

Tenojoen uudessa kalastussääntöluonnoksessa näkyy edelleen sama, määrittelemätön osio: *”Lohta, meritaimenta tai merinieriää kalastettaessa kulkutusverkolla, seisovalla verkolla tai padolla, voidaan käyttää samanaikaisesti ainoastaan yhtä pyydystä kyseiseen kalastukseen oikeutettua sellaisen kalastusoikeuden omistavaa kiinteistöä kohti Suomessa ja kalastusoikeuden haltijaa kohti Norjassa.* Tenojoen vesistöalueen taloille on annettu kalastusoikeus, yleensä määrittelemättä minkälaiseen pyyntiin, kun kalastus tapahtuu Suomen puoleisilla aluevesillä. Kiinteistökohtainen kalastusoikeus ei ehkä näin ollen voisi olla vapakalastusta, jota harjoitetaan myös Norjan puolella(?). Sivujokialueilla tilakohtainen kalastusoikeus on määritelty osakaskuntien omilla järjestelmillä myös vapakalastusoikeudeksi, kiinteistön osakkuuden mukaisesti kalastusvuorokausiksi. Uusi Tenojoen valtiosääntöluonnos ei edelleenkään rajoita esim. verkkopyyntiä, koska ko. pyyntiin ei ole vahvistettu pyyntipaikkoja eikä ainakaan toistaiseksi ole osakaskuntien yhtenäistä pyydysyksikköperusteista oikeus-/ohjausjärjestelmää. Näin ollen verkkopyyntipaineen kokonaissäätely jätetään edelleen osakaskuntien vastuulle ja valtiosopimuksessa kalastusta yritetään säädellä kiinteistökohtaisella pyydysmäärällä (1 pyydys/kiinteistö) ja pyyntiaikaa rajoittamalla.

Patojen luokittelu

Asiamiehet esittävät, että kaikki patotyyppit katsotaan samanarvoisiksi, patopaikasta riippumattomiksi. Lapin Ely-keskus toteaa lausunnossaan, että eri aikaan, eri paikoissa pyytävät padot ovat eriarvoisia. Luonnonvarakeskuksen tietojen mukaan pato(paikka) voi olla vahvistettu esim. vain meritaimenpyyntiin tai se voi olla luonteeltaan ”tittipato”, jolla saadaan pienikokoisia lohia tai pato, sijaintinsa mukaan, voi pyytää enimmäkseen isokokoisia lohia.

Luonnonvarakeskus arvioi, että padot voivat olla ”samanarvoisia”, jos arvo määräytyy saadun lohisaaliin kokonaismäärän ja lohen koon mukaisen kg-hinnan mukaan. Kuitenkin padon, joka pyytää pääasiassa isompia lohia, pyyntikausi on pidempi kuin ”tittipadon”, joten saadun kokonaissaaliin määrä on todennäköisesti suurempi ja pato arvokkaampi.

Saalistilastoinnissa ei tyypitetä yksittäisiä patoja niiden pyyntitehon mukaan. Patosaalis on lohien kokonaissaalis, josta ei ilmene saalislohien kokoluokat. Luotettavia ja kattavia tietoja patojen aktiivisista pyyntipäivistä koko kalastuskauden ajalta ei ole.

Kalakantanäytteiden pyyntiajankohdista kuitenkin selviää, että parhaat lohisaaliit saadaan heti viikkorauhoituksen (pe-ma) jälkeen maanantai-illan ja tiistain välisenä aikana. Loppuviikkoa kohti vuorokausikohtaiset saaliit vähenevät.

Pyydys-, osakastila- tai talokohtaisten korvausperusteiden laadinnassa tulisi huomioida seuraavat seikat, jos käsitellään koko lohennousualuetta:

- Tenojoen kalastussäädöksien tai määritelmien mukaisen Talon kalastusoikeuksiin kuului useita patopaikkoja, mutta pyynnissä sai olla vain kaksi patoa tai kaksi verkkoa kerrallaan tai yksi kumpaakin, tai kulkuttaa sai yhdellä verkolla. Näin ollen saalisseurannassa tulisi tarkastella verkkopyyntitavasta riippumatonta kokonaislohisaalista, koska kalastuksessa on voitu samankin kalastuskauden aikana siirtyä pyyntitavasta toiseen, työläämmästä tehokkaampaan.
- Patokorvausten jakoyksikkönä ei voi käyttää taloille kiinteistömääritettyjä kaikkia patopaikkoja, koska ko. pyyntipaikoista on voitu käyttää vain kahta kerrallaan.
- Joidenkin talojen pääasialliset kalastajat ovat asuneet (ja kalastaneet) muualla Tenojoen vesistöalueella, jolloin esim. Vetsikon patokalastusta ko. tilan oikeudella ei ole siitä syystä harjoitettu lainkaan. Korvauslain seurantavuosien aikana patopyynnistä on voitu kokonaan luopua, siirtyä lohiverkkopyyntiin tai yksinomaan kulkutukseen tai kiinteistön kalastusoikeuteen kuuluvista pyyntitavoista huolimatta lohta on kalastettu vain vavalla. Vapakalastukseen siirtyneitä on mm. Vetsikon alueen kalastusmatkailuyrittäjissä. Myös muualta Tenojokivarteen muuttaneet Vetsikon osakaskunnan osakkaat ovat kalastaneet lohta yleensä vain vavalla, osakkuudesta riippumattomalla paikkakuntalaisen oikeudella.
- Alkuperäinen talo (kalastusoikeuksineen) on lohkottu useaksi osakastilaksi, jotka ovat mahdollisesti kalastaneet kukin kahdella lohiverkolla ("poikimisilmiö"). Lohkottujen tilojen verkkopyyntisaaliit tulee mieltää lisäosana alkuperäisen Talon kokonaissaaliiseen, jos Tenojoen kalastusoikeuden käyttö on tiloja jaettaessa monistunut. Tässä tilanteessa lohiverkon yksikkösaaliiden seuranta ei anna totuudenmukaista kuvaa pyyntimuodon kokonaistehon muutoksista.
- "Keskivertopadon" (tai muun pyyntitavan) vuosisaaliit Vetsikon alueella voivat olla merkittävästi suuremmat (tai pienemmät) kuin esim. Inarijoessa. Näin ollen esim. Vetsikon alueen yhden padon mahdollinen kilomääräinen korvausperuste ei sovi koko vesistöalueella käytettäväksi.
- Luonnonvarakeskuksella ei yhtä kattavaa, talokohtaista saalisseurantaa muiden osakaskuntien alueelta 1970-luvulta kuin Vetsikosta. Edelleen sekä vanha että nykyinen saalistilastointi mm. Utsjoen sivujokialueilta on puutteellista verkkopyyntien osalta. Nuorgamin lohkokunnan alueen lohisaaliiden arviointi verkkokohtaisiksi vuosisaaliiksi tulee olemaan hyvin vaikeaa tai mahdotonta.

- Ulkopaikkakuntalaiset, kalastusoikeudelliset kiinteistönomistajat (kauppasaanto) eivät ole Tenojoen rajajokialueella saaneet käyttää kalastusoikeuttaan, mutta sivujokialueilla (Utsjoki sivujokineen, Vetsikkojoki) kiinteistön osakkuuden mukaista oikeutta ovat osakkaat voineet käyttää lohen vapa- ja verkkokalastukseen, kulloisenkin pyydysyksiköinnin ja osakkuutensa vahvistamalla laajuudella.

Lähteet

Johnsen, K.-M. 2010. Registrering av stengsel og stågarn i Tanavassdraget i 2010 og 1984. Rapport fra Laksebreveiere i Tanavassdraget nr. 1, 23 s.

Liite 3. Nuorgamin osakaskunnan talon X jakautuminen erikokoisiin osakastiloihin vuoden 2011 kiinteistörekisterin mukaan (Länsman 2012).

Talo X oli jakautunut 100 kiinteistöön/tilaan, joista 78 tilalla oli osakkuuteen perustuvaa kalastusoikeutta (merkitty vihreällä) ja 22 tilalla ei ollut vastaavaa kalastusoikeutta.

Osakaskunta muuntaa osakasluvun pyydysyksiköiksi. Kun osakkuusluku oli $\geq 10,6$ tilalla oli oikeus kalastaa yhdellä (1) lohiverkolla ja vastaavasti osakkuusluku $\geq 21,2$ oikeutti kalastamaan kahdella (2) lohiverkolla.

Talon X alkuperäisen osakkuusluvun (2084) mukaiset kalastusoikeudet olivat vuoden 2011 kiinteistörekisterin ja osakaskunnan pyydysyksiköinnin perusteella jakautuneet/monistuneet siten, että 18 tilalla oli oikeus pitää yhtä lohiverkkoa ja 24 tilalla oli oikeus kalastaa kahdella lohiverkolla. Talon potentiaalinen verkkopyynti oli pyydysyksiköity yhteensä 66 lohiverkolle. Tietoa, kuinka moni todellisuudessa kalasti lohiverkoilla ei ole. Talon X osakastiloissa oli ko. vuonna 13 ulkopaikkakuntalaisen (kauppa-saanto) omistamaa kiinteistöä, joista kahdella kiinteistöllä oli osakkuutta riittävästi 1–2 lohiverkon käyttöön. Heidän osaltaan oikeutta ei käytetty.

